

Bevezető

BÁRDOSI VILMOS

egyetemi tanár, ELTE BTK, Romanisztikai Intézet, Francia Tanszék

A Modern Filológiai Társaság megalakulása óta fáradhatatlanul munkálkodik a hazai filológiai kutatások szervezésén, összefogásán és előremozdításán. Ezt a célt nemcsak tagjainak a Társaság rendszeres kiadványában megjelenő tanulmányai szolgálják, hanem évenként megrendezett konferenciái is, amelyeken Nyomárkay István akadémikus kezdeményezésére mindig a filológia egy-egy időszerű kérdése kerül középpontba. 2015-ben a *Frazeológia – az emberi világkép tükrözője* címmel rendezett konferencia a frazeológiai kapcsolatok különböző nyelvekben megmutatkozó jellegzetességeinek kutatását, a frazeológiának a szótárszerkesztésben, a fordításban és az oktatásban betöltött szerepét vizsgálta.

Amint azt már a 2014-ben megrendezett konferencia kapcsán meg lehetett állapítani, az előadásokon és az azokat követő vitákon felvetett kérdések olyan ösztönzően hatottak a résztvevőkre, és annyira túlmutattak a tudományos tanácskozási előre megszabott keretein, hogy az azóta eltelt hónapokban megszületett és a központi témába vágó frazeológiai tanulmányokból, reflexiókból egy külön kötetre való összegyűlt.

A Krisztus előtti II. század óta folyik a vita arról, hogy milyen jelentősége van a nyelvben a szabálytalanságnak. Kissé leegyszerűsítve a dolgot, az analógia elméletének hívei azt hangoztatták, hogy a nyelvi jelenségek alapján véve szabályosak és csak kivételesen szabálytalanok. Az anomália hívei viszont azt hirdették, hogy a nyelvekben a szabálytalanságok, kivételek nagyobb szerepet kapnak, mint a szabályszerűségek.

Ma már egyre több nyelvész számol le egyes nyelvészeti irányzatok (pl. strukturalizmus, generatív nyelvészet) azon illúziójával, hogy a nyelvben – így a szókincsben is – minden szabályos, rendszerszerű. „Ugyanazon a nyelven belül mindazok a szavak, amelyek rokonfogalmakat fejeznek ki, kölcsönösen korlátozzák egymást” – állította például Ferdinand de Saussure, a modern nyelvészet atyja (Saussure 1997: 136). Ez a mondata azonban egy kontúros, jól lehatárolható szókincs délibábját villantja föl, holott abban többnyire minden elmosódott és folyamatos mozgásban van. A szókincs – főleg a nyelvtanulónak – igen gyakran nem előre látható módon komponálható, kombinálható, hanem leginkább labirintusszerűen és kaotikusan idiomatikus.

Anyanyelvünkön mintegy 10-15 évbe is beletelik, amíg megszöjünk a magunk „Ariadné fonalát”, melynek segítségével minden nehézség nélkül és oly magabiztosan igazodunk el a szókincs labirintusában, hogy végül már nem is érezzük, hogy labirintusban mozgunk. Ha azonban egy másik nyelv nem kevésbé bonyolult és szer-teágazó labirintusába tévedünk, kudarcaink, tapogatózásaink gyorsan rádöbentente-

nek bennünket arra, hogy Ariadné fonalunk itt mit sem ér, és hogy mindent előlről kezdve új fonalat kell szőnünk.

Hogy is lehetne ez másképp? A szókincs és azon belül is a frazeológia a nyelvek legantropomorfabb része, ez áll legközelebb a folyamatosan változó élethez. Ne lepődjünk tehát meg azon, hogy annak alkotóelemei igencsak egyediek, vagy ha úgy tetszik idiomatikusak, összessége pedig kaotikusnak tűnő.

Az analógia hívei, a szélsőségesen purista vagy éppen a mindent rendszerbe tuszkolni akaró nyelvészek számára persze a szókincs eme kaotikus volta mindig is botrányosan elviselhetetlen volt. Franciaországban például Michel Bréal (1897) vagy Charles Bally (1905) elemzései óta egészen az 1980-as évekig alig néhány nyelvész (Pierre Guiraud, Alain Rey) érdekelt csak a nyelv frazeológiai vizsgálatának témája. A többség számára egy megoldás létezett: karanténba zárni az idiomatikus elemeket, azaz minden olyan jelenséget, ami így vagy úgy de kilóg a rendszerből, hogy így azután az úgymond „igazi” nyelvvvel foglalkozhassanak. Ezzel a karanténba zárással, perifériára szorítással azonban valójában megfosztották magukat attól, hogy vizsgálataik a valódi nyelvi realitásra, azaz annak alapvetően idiomatikus jellegére irányuljanak. E nyelvleírási módozatnak egyik negatív eredménye nem lehetett más, mint, hogy lemaradt a nyelvoktatás vagy éppen a fordítás által megkívánt valós, elméleti és gyakorlati igények mögött. Pedig a nyelvtanulási folyamatban a tanulónak minden más, azaz – Franz Josef Hausmann nyomán tágan értelmezve a fogalmat – idiomatikus (Hausmann 1997).

A szavak szabad és korlátlan, de értelmes kombinációjával szemben pedig idiomatikusnak tekinthető és tekintendő a kötöttségek, megszorítások, szintagmatikus preferenciák mindenféle típusa. Még ha banálisnak is hangzik, nem árt ismételten leszögezni: anyanyelvünk és az elsajátítandó nyelv között – még rokon nyelvek esetében is – sokkal inkább a párhuzamosság lesz a kivételes, mint a más-ság, azaz az idiomaticitás. Általánosabb síkra emelve e kijelentést: az idiomaticitás távolról sem a nyelvek és a nyelvtanulás perifériájára tartozó jelenség. Az maga a nyelv, annak éltető ereje és a jó nyelvtudás kulcsa.

A kötet szerzői is e gondolatok jegyében fogalmazták meg elemző gondolataikat. A tanulmányok több témakört érintenek. Albert Sándor, Jeremiás Éva, Klauzy Kinga és Kovács Marietta valamint Zachar Viktor a frazeológia és a fordítás viszonyáról írnak. Több szerző is arról ír, hogy miként tükröződik vissza a frazémákban az emberi világkép és ennek milyen nyelvspecifikus, kontrasztív vetületei vannak (Balázs Géza az álom, Bańczerowski Janusz a madárnevek, Dudás Mária a magyar és bolgár nemzeti sztereotípiák, Dziewońska-Kiss Dorota a kenyér, a só és a bor magyar és lengyel vonatkozású frazeológiájáról, Frank Tibor a brit és amerikai történelmi múltábrázolás frazeológiai szemléletbeli különbségeiről, Imre Attila a jogi terminusok és a frazémák viszonyáról, Keszler Borbála a 16–17. századi magyar orvosi nyelv frazeológiai különlegességeiről, Pátrovics Péter pedig a 'torma' lengyel és osztrák frazeológiai nyelvi képeről értekeznek). A frazeológia és a nyelvi érintkezések aspektusával foglalkozik Benő Attila, Császári Éva, Horváth Krisztina és Pacsai Imre. Veszelszki

Ágnes pedig azt a roppant izgalmas, aktuális és a nyelvészet és internetkultúra határán mozgó kérdést veti fel, hogy az internetes nyelv *hashtag* eleme tekinthető-e új frazeologizmusnak.

Felhasznált irodalom

- Hausmann, F. J. 1997. Tout est idiomatique dans les langues. In: Martins-Baltar, M. (Éd.). *La Locution, entre langue et usages*. Paris. ENS Éditions Fontenay/Saint-Cloud. (Langages). 277–290.
- Saussure, F. de. 1997. *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Fordította: B. Lőrinczy Éva. Budapest. Corvina.